

STIFTSPROVST HENRICH CHRISTOPHER BÜTZOW

AF

G. BÜTZOW-ROHDE

HENRICH CHRISTOPHER OLUFSEN BÜTZOW (født Kolding 5/3 1693, død København 9/7 1763) var søn af hospitalspræst i Kolding OLUF BÜTZOW¹ og hustru MARGRETHE BERTELSDATTER².

Bützow's forældre og milieu kender man ikke meget til³; ifl. universitetsmatriklen var faderen dimitteret fra Køge skole, i hvis regnskaber for 1683–85 han forekommer som discipel i mesterlektion og der tildeltes ham hvert år som understøttelse 6 alen vadmæl, 6 alen lærred og 1 par lædersko. Hvor han tilbragte de følgende år fortøner sig i det uviste, men allerede 1688 dukker han op i Kolding, hvor den daværende hospitalspræst NIELS PEDERSEN WRED⁴ ansøger om, at han „formedels alder og skrøbelighed“ må få beskikket en kapellan, nemlig Ole Bützow, såfremt denne „efter foregaaende Examen til Prædikeembedet dygtig befindes“ og hvis han „overlever mig eller Kaldet i andre Maader lovligen leedigt vorder, udi Embedet som Hospitalspræst succederer“.

Bützow's udnævnelse forelå 6/11 1688⁵.

Wred døde få dage efter at have skrevet ansøgningen og Bützow overtog meget hurtigt embedet og mindre end et halvt år efter for-

¹ OLUF (OLE) JOCHUMSEN BÜTZOW (f. Frederiksborg 1663, død Kolding 1708) søn af skrædder Jochum Bützow, der antages at være indvandret fra Mecklenburg. Oluf Bützow forfattede 1688 et grædeskrift over Jacob Bircherod.

² MARGRETHE BERTELSDATTER (død 1733, sandsynligvis i Øls præstegård), enke efter hospitalspræst i Kolding, NIELS PEDERSEN WRED og datter af hospitalsforstander i Kolding, BERTEL CHRISTENSEN og hustru KAREN MADSDATTER. Margrethe Bertelsdatter medbragte i ægteskabet 4 børn fra sit første ægteskab.

³ For yderligere oplysninger om slægtsforhold, se: G. Bützow-Rohde: Ahnetavle for tre Søskende Bützow-Rohde, 1942.

⁴ NIELS PEDERSEN WRED (WREDE), hospitalsforstander i Kolding (f. Viborg 1621 d. Kolding 1688).

⁵ Jydske registre, 1688/no. 143 med indlæg.

gængerens død også dennes enke, med hvem han fik fem børn, hvoraf de to døde tidligt¹.

Om hjemmet vides overmåde lidt², men store forhold har ikke været til stede, der foreligger ansøgninger om eftergivelse af 2 års tiendeafgift af en gård, som hustruen havde i fæste efter sin fader og senere om eftergivelse af en kop- & kvægskatrestance på 35 rdl. Den ældste søn, Niels, noterer i sine efterladte optegnelser³, at han fra sit barndomshjem tog mange gode minder med sig, han priser sine „gudfrygtige forældre“, som ved hjemmeundervisning før han kom i skole, gav ham en „christelig Optugtelse til Guds Ære“ og man har vel lov at gå ud fra, at også den 3 år yngre broder Henrich Christopher, har været under den samme gode påvirkning i opvækstårene.

Oluf Bützow døde 1708, kort tid før den unge Henrich Christopher, der havde den sjældne skæbne at blive provst fire gange, deraf de tre gange stiftsprovst, blev dimitteret fra Kolding latinskole i 1709, året for udbruddet af den store nordiske krig.

Han stod på dette tidspunkt ganske uden økonomiske hjælpemidler, men kom på en eller anden måde til København, hvor han påbegyndte studierne ved universitetet; det var dog under så trange og fattige kår, at han gennem flere måneder faktisk kun levede af vand og brød⁴.

Professor SØREN LINTRUP⁵, der også var student fra Kolding,

¹ NIELS JOCUM OLUFSEN BÜTZOW (1690–1762), sognepræst i Vejen & Læborg, provst for Malt herred; gift 1° DORTHE MOGENSDATTER LUCOPPIDAN, 2° CHRISTINE MARGRETHE JOCHUMSDATTER (enke efter sognepræst L. J. Holst).

JOHAN ADOLPH BÜTZOW (1691–1692)

HENRICH CHRISTOPHER BÜTZOW (1693–1763), stiftsprovst.

ANCHER BÜTZOW (1695–1696)

PERNILLE BÜTZOW (1697–1762) gift med løjtnant NIELS HEMMINGSEN FRICK.

² P. Eliassen: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn; 1923, s. 136, beretter om en episode fra 1700, hvor byfogeden fra Kolding sammen med andre gæster spillede kegler i Bützow's have i Laasbygade; omtrent på det sted, hvor senere Svaneapoteket kom til at ligge. På vejen hjem blev byfogeden overfaldet og skamlået af medspillerne og Bützow måtte ved den påfølgende retssag bevidne, at „ingen af parterne blev her i mit hus overvældet med drukkenskab; thi hvad de havde fået før de kom, med det samme gik de og bort fra mit hus“.

³ Fra Ribe Amt; 1909; VII, s. 119.

⁴ Såvel denne som flere af de efterfølgende detailoplysninger hidrører fra C. Giessing: Danske Jubel-Lærere, 1781, II, 2, s. 126–132, hvor der findes en kortfattet og ret ufuldstændig levnedsskildring af Bützow, bilagt med en stamtavle over Bützow-slægten.

⁵ SØREN JACOBSEN LINTRUP (f. Lintrup v/Ribe ca. 1669, d. København 1731) professor, biskop i Viborg, senere kgl. konfessionarius.

yndede at samle studenterne til videnskabelige drøftelser; han fattede interesse for sit unge bysbarn, lod ham komme i sit hus og skaffede ham, på grund af hans store flid og dygtighed, kommunitet og dermed regensen.

Efter i 1710 at have taget filosofikum, blev Bützow antaget til baccalaurgraden og forestillede sine theses i Trinitatis kirke, hvor han både i 1710 og i 1711 disputerede. I 1712 blev han decanus regię communitatis¹ og forsvarede samme år sine theses philologico-criticas; umiddelbart derefter kom han på Elers kollegium, hvor han boede fra juli 1712 til december 1717; han disputerede herfra flere gange og fik sine afhandlinger trykt og udgivet², alt imedens gav han informationer hos velstillede og kendte familier³, for derigennem at bidrage til sit underhold.

Den 17/1 1715 bestod han teologisk embedsexamen med laudabilis og umiddelbart derefter holdt han sin dimisprædiken med samme karakter.

Hvad Bützow foretog sig i de følgende to år, får delvis stå hen i det uvisse, men enkelte af hans arbejder udkom efter embedsexamen og han har vel i nogen grad fortsat studierne samtidig med, at han har givet manuduktioner⁴, i hvert fald sagdes det, at han blev skuffet i håbet om en ansættelse. I 1717 forlod han København og drog til

¹ Tilsynsførende for et vist antal studenter, navnlig ved måltiderne.

² Primitiæ logicæ seu primi fructus ex prælectionibus logicis

decerpti, (3 sider) Kbhvn. 1710

Qvaternio selectiorum Novi Test. vocum Græcarum (11 sider)	„	1710
Triga thesium philologico criticarum (3 sider)	„	1711
Theses philologico-criticæ (8 sider)	„	1712
Dissert. I de Veterum Romanorum candidatis (18 sider)	„	1712
Disp. posterior de Veterum Romanorum candidatis (16 sider)	„	1713
Disp. prior de ritibus et usu infantium apud Romanos (14 sider)	„	1714
Disp. post. de ritibus et usu infantium apud Romanos (14 sider)	„	1715
Observationes circa Jovem Elicium I (16 sider)	„	1716
Observationes circa Jovem Elicium II (14 sider)	„	1717

Iflg. Worm's Lexicon over lærde Mænd; 1771, I, s. 201 opgives yderligere følgende skrifter:

Observationes criticæ in loca qvædam Nov. Testamenti, Kbhvn. 1710 & 1711
 Disp. de lustratione veterum Romanorum, sive de ritibus, „ 1714 & 1715
 men disse arbejder kendes ikke og findes ikke på danske biblioteker, der foreligger antagelig en forveksling med nogle af de foran nævnte skrifter.

³ Bl. a. dimitterede han to af datidens kendte mænd, JENS OLROG og den senere etatsråd LODBERG FRIIS.

⁴ Jydske registre 1720/91 med indlæg. Af ansøgningen om præsteembedet i Øls fremgår det, at Bützow i disse år manuducerede.

Norge, hvor Karl XII netop året forud, for en kortere tid havde besat Christiania; her fik han ansættelse som huslærer hos etatsråd STOCKFLETH¹ og han kunne have fået lejlighed til at rejse med sin elev til udenlandske universiteter², men da der på det tidspunkt var stor brug for feltpræster for de danske tropper, som på grund af krigen var stationeret i Norge, blev han allerede to år efter, den 2/7-1719 af biskop Deichman³, ordineret i Christiania til feltpræst ved det hvervede 2' fyenske nationale regiment til fods; det var netop på det tidspunkt, hvor den dansk-norske hær truede Bohuslen, hvorfra Karl XII året forud havde forsøgt at angribe Norge. Krigen var efter Karl XII's død ved at ebbe ud og regimentet blev sendt tilbage til Danmark; først til Skagen, hvorfra man marcherede gennem Jylland til Horsens, hvor regimentet blev afmønstret og Bützow permitteret.

Bützow rejste nu til København for at søge præsteembede og han blev 28/6-1720 kaldet til sognepræst for Øls, Hørbye og Døstrup menigheder i Viborg stift⁴; i 1733 blev han tillige provst for Hinsted herred.

Kun et par år efter sin ankomst til Øls giftede han sig i 1722 med en landmandsdatter fra et af nabosognene HELLE HELENE WEGENER⁵, med hvem han i løbet af 16 års ægteskab fik 11 børn, hvoraf dog de 7 døde i en tidlig alder⁶. Hustruen – om hvem man intet som helst ved –

¹ Etatsråd HANNIBAL STOCKFLETH, (1649–1721), lagmand i Christiania.

² N. Lachmann: Viborg Stift, pag. 178; Øls, Hørbye, Døstrup, (Håndskrift i Landsarkivet i Viborg).

³ BARTHOLOMÆUS DEICHMAN (1671–1731), konferensråd, biskop (først i Viborg, senere i Christiania).

⁴ Jydske registre 1720/no. 91. Sagens indlæg indeholder anbefaling af 20/1-1720 fra regimentets chef, oberst H. Scholten, der oplyser, at Bützow kun tjente regimentet ca. 2½ måned; endvidere findes anbefaling af 7/6 1720 fra professor S. Lintrup.

⁵ HELLE HELENE HENRICHSDATTER WEGENER (f. Aalum 24/3 1704, d. Øls 1738) datter af forpagter Henrik Kristoffer Wegener og hustru Johanne Marie Kristensdatter. (Vielsen fandt sted på Testrupgaard, Testrup 17/7 1722.)

⁶ Kirkebogen for Øls begynder først 1742 og oplyser derfor intet om de tidlige afdøde børn; de øvrige var:

MARGRETHE BÜTZOW (1723–1771) gift med sognepræst i Skovlænge-Gurreby på Lolland, GREGERS JENSEN. (Bützow blev ved sin død i 1763 forskånet for den tort at opleve, at Gregers Jensen 3 år senere ved ed måtte fralægge sig paterniteten til et barn; moderen, som dræbte det pågældende barn, blev senere henrettet.)

HENDRICH HENRICHSEN BÜTZOW (1727–1798) sognepræst i Starup v/Kolding; gift 1° MAREN HANSDATTER FEDDER, gift 2° ANNA CHRISTINE SOMMER M. STEENBERG.

JOHANNE MARIE BÜTZOW (1734–1802) gift med sognepræst i Daubjerg, Mønsted og Smøllerup, PEDER CHR. FR. BUSCH.

BODIL CATHRINE BÜTZOW (1738–1805) gift med sognepræst v/Fruc kirke i Århus, JOCHUM GREGERSEN BRUUN.

døde 1738 og Bützow indgik 3 år senere, umiddelbart før han forflyttedes fra Øls, nyt ægteskab med CATHARINA MARIE ILDKJÆR¹, med hvem han fik 5 børn, hvoraf dog de to døde meget tidligt².

Man har ikke meget indtryk af Bützow's præstegerning medens han var i Øls; han synes at være kommet ret godt ud af det med befolkningen, der jo for størsteparten var jævne og enfoldige bønder, dog vides det, at han havde visse vanskeligheder med de „galne“, de såkaldte Døstrup grander³, muligvis er det dem, han sigter til, når han i 1727, efter forgæves at have besværet sig overfor provsterne ASCHENBERG og LONDEMANN⁴, indsender en klage til biskoppen, over forskellige forhold i sit pastorat⁵; klagen er opdelt i følgende 6 punkter:

- 1) Om Guds ords hørelse: Næsten aldrig kommer nogen at høre Guds ord på bededagene, så at det er et mirakel, om af hele menigheden på de dage er 5-6 i Guds hus. På samme måde på helligdagene findes et lidet antal folk i kirken; ofte er der ikke 4 gårdkvinder af hele sognet i kirken.
- 2) Om sabbatens helligholdelse: Skønt sognefolkene mere af frygt end kærlighed til Gud afholder sig mere fra sabbatens overtrædelse, end da Bützow først kendte dem, så overtræder de dog sabbaten, foruden med Guds hus's forsømmelse, med høsten og lignende arbejde, især på denne tid, da nogle kører til Viborg med tømmer om lørdagen for at stjæle den dag fra Gud på hjemrejsen, da de ikke tør arbejde hjemme.
- 3) Om ungdommens undervisning: De fleste lærer selv deres børn at læse noget i abc og katekismus, men når Bützow har fået antaget

¹ CATHARINA MARIE ILDKJÆR (f. ca. 1702, død 1771), datter af herreds- & birkeskriver i Hornum-Fleskum herreder og Nibe birk, Niels Nielsen Ildkjær og hustru Helene Sørensdatter Klog. (Vielsen fandt sted på Voldstrup i Rørbæk 25/4-1741.)

² OLE NICOLAI BÜTZOW (1742-1794), matematiker, professor i Odense; gift med BIRGITTE CATHRINE V. HAVEN.

NIELS BÜTZOW (1743-), skoleholder; gift 1° EDEL MARGRETHE IVARSEN, gift 2° SARA DOROTHEA ANDRESEN.

HELLE HELENA BÜTZOW (1744, død før 1763).

HELENE KIRSTINE BÜTZOW (1746-1747).

BARBARA HELENE BÜTZOW (1747-1748).

³ grande: gammelt jysk udtryk, der betyder: en der bor ved siden af; nabo; her betyder det nærmest „bymændenes forsamling“ (grandestævne = bystævne).

⁴ EDVARD H. LONDEMANN (sognepræst i Skelund og Visborg) efterfulgte i 1724 ANDREAS ASCHENBERG (sognepræst i Astrup og Rostrup) som provst for Hinsted herred.

⁵ Viborg bispearkiv, pakke 112; breve til biskopper 1660-1736; brev dateret 23/8 1727.

en skolemester til en by og er gået fra hus til hus for at hverve børn til skole, har han fået få eller ingen. Om sommeren kan han ikke få noget barn i kirke; thi bonden vil ikke undvære sine børn og tjenestefolk til at passe på heste og fæ i marken. Heller ikke om vinteren, fordi det på grund af dagenes korthed er umuligt at forrette prædiketjenesten og ungdommens undervisning; i alle tre sogne formaner Bützow ungdommen til at møde i Hørby kirke om søndagen og da der ikke er nogen skole i sognene, holder han selv skole en søgnedag hver uge om vinteren for dem, der vil komme til ham, men får kun få elever. For nogen tid siden ville en gods-ejer formene sine bønderes børn at møde i Hørby kirke.

- 4) Om forargelige syndere: Skønt der er mange, så er den groveste en mand boende i Hostrup (Hørby sogn) ved navn JENS THORSEN, som for jævnlig fylderi, Guds ords forfængelige brug, blodige eder og banden etc., er kendt af alle. Han har tit brudt sit givne løfte i skriftestolen og for præstens medhjælper.
- 5) Om børnetugt: Forældrene er overalt for lemfældige med deres børn. To mænd i Hørby ved navn SØREN SOMMER og ANDERS PRÆST har Bützow formanet at straffe deres børn, over hvilke han har hørt mange klager. De har imidlertid rost deres børn og nu for nogen tid siden, har de med stenkast overfaldet to koner i samme Hørby sogn.
- 6) Om naboernes forligelsemaal: Det er her som andetsteds meget slet, men især har nylig en mand i Døstrup med sin datter voldelig overfaldet sin nabo. Mandens navn er KJELD KJELDEN; han er desuden bekendt i forvejen for et forargeligt levned.

Efter denne lange klage at dømme, har Bützow tilsyneladende haft adskilligt at indvende mod forholdene, men om nogen åben strid har der ikke været tale; det ses iøvrigt ikke, at der nogen sinde er indløbet svar fra biskoppen.

Et interessant tidsbillede oprulles i sagen mod Peder Smed; havde denne levet blot et halvt hundrede år tidligere, ville han næppe være sluppet så billigt, men kunne nemt være blevet dømt efter Christian V's danske lov, som bestemte, at gudsbespottere skulle straffes således, at deres tunge skulle først „levende“ udskæres, derefter de selv hals-hugges og hovedet sættes på en stage; slet så galt gik det dog ikke, selv om Bützow's anklage lyder temmelig drabelig, idet han skriver¹:

¹ Viborg biskops kopibog 1736-39, pag. 360 ff. Brev dateret 4/5 1739 og stilet til sognepræst i Astrup og Rostrup, Carsten Hansen Friis, der videresendte brevet til biskop Wøldike i Viborg.

„Jeg har nøye overveyet, hvorledes mig siunes, at dend angivne „Guds bespottere, PEDER SMED, burde begægnis; efter de Omstændig- „heder, i hvilcke jeg befandt ham, da jeg seenist var i Astrup og talede „med ham. I hans Svar befandtis hand dend første Gang daarlig, „hvilcket jeg henregner eendeel til dend Tilstand, i hvilcken hand var „samme Tid, neml: icke gandske ædru; eendeel og til dend Frygt, „som Mennisket var omgivet af, for verdslig Straf, om hand skulde „ansees som een Guds Bespottere; eendeel og til dend Indbildning, „som saadanne gemeene Folck har, at de med deres Benægtelse kand „frelse sig fra Straffen, om end mange Vidner kand overbeviise om „deris Skyld. Men da jeg anden Dags Morgen talede med ham i „Eders Nærværelse, fornam vi begge, at hand var gandske ander- „leedes end tilforne; hand viste da at gjøre temmelig god Reede for „eendeel Hoved Stykker i vor Christelige Lærdom og anføre eendeel „kionne Sprog af Skriften, nogle i deris rette Meening, andre til de „Materier, på hvilcke de ey rættelig passede sig. Hand da omsidder „tilstod sin Forseelse, hvilcken hand ofte tilforne bestandig hafde „nægtet, beviiste Fortrydelse over dend, lovede at forbedre sig Om- „vendelse fra Druckenskab, hvilcken hafde gjort ham saa rasende, „at hand hafde brudt ud med saa vederstygelige Ord. Kort sagt, jeg „anseer ham icke at hafve bespottet med Hiertets Ondskab, men som „een skiødesløs Knegt, der ved noget, og i sin Druckenskab vil agtes „viis hos sine Cammerader, fordi hand kand tale anderleedes, end „Præsten prædicker. Altsaa er hand vel i Henseende til Ordene een „Bespottere, men om hand bør ansees skyldig til Straf efter Loven „om Bespottere (Danske Lov 6-1-7), det ved jeg icke, helst siden „mand kan ey høre saadant fra ham, dend Stund han er ædru. Derfor „synes mig, at mand kunde self opskrive nogle visse Spørgsmaal om „Guds Guddommelige Væsen og Egenskaber, Guds store Naade i at „give os Sønnen og viise os Veyen til Salighed, hans Fromhed i at „stifte de hellige Sacramenter til vor Troes Bestyrckelse, og hvor al- „vorlig vi maa stræbe for at undgaae Fordømmelsen og blive deel- „agtige i Saliggjørelsen, og saadant meere. Naar mand har giennem- „gaaet disse Ting med Manden, da jeg dog er vis paa, at hand allereede „veed at gjøre Reede for de fleeste af dem, kand hand aabenbare i „Meenighedens Paahør blive overhørt i samme, og til Slutning selv „med lydlig Røst erklære, at denne er hans Hiertes Bekiændelse, og „han skammer sig ved, at hand nogen Tiid skulde have glædet Sathan „med nogen anden Bekiændelse, som hand for Guds Aasyn søger „Forladelse, saa beder hand sin Jefn Christen ey støde sig paa ham

„for hans forige Daarlighed, men heller med ham leedes til en sand „Omvendelse etc. Paa det at Meenigheden kand faae dend Satisfac- „tion, uden hvilcken de ey meene, at saadanne Syndere tagis til „Naade, kand hand publice absolveris, dog icke med nogen beskæm- „melig Tiltale, men alleeniste efter at Druckenskabs og Guds Bespot- „telses Synd er afmalet, beklage dend Forblindelse, som ved dend eene „Synd har været i Diævelens mange Snarer, og derpaa viise Omven- „delses rætte Art, som er at lade af at giøre ilde, lære at giøre godt, og „paa denne eeniste Vey at søge Adgang til Gud ved Jesum. Penge- „Straf er forgiæves at sætte ham udi, men det var bedre, at hand sad „paa Vand og Brød paa Willestrup i nogle Dage, og der venne sig til „Ædruelighed“.

I denne meget omstændelige indberetning mærker man tydeligt Bützow's store forargelse, men samtidig hans ønske om, trods alt, at lade manden slippe så lemfældigt som muligt; hele episoden er typisk tidspræget af den alvorlige og tunge måde, hvorpå en sådan sag blev behandlet, ganske fremmedartet og uforståelig for den nutidige indstilling. Få dage efter brevets modtagelse, stadfæster biskoppen med prisværdig hurtighed, provst Bützow's afgørelse¹, og man må formode, at smeden har tilbragt nogle dage på smalkost i herregårdskachotten, for der i ensomhed at overveje fordelene ved at vænne sig af med den grimme trang til drik og banden; om det formentlig negative resultat, foreligger dog ingen yderligere oplysninger.

Bützow interesserede sig meget for ungdommens oplæring og for undervisningsproblemer og han fortjener at erindres også indenfor skolevæsenet, idet han her gjorde sin store indsats indenfor det begrænsede område, der var betroet til hans omsorg.

Så tidligt som i 1724 noterer biskop Lintrup ved en visitats i Øls, at ungdommen der var en af de bedste i herredet², det siger måske

¹ Viborg biskops kopibog 1736-39, pag. 363.

² Jydske Samlinger, 3' r. II, s. 146; fra biskop Lintrup's visitatsbog refereres: Den 2/7 1724 visiterede jeg Øls kirke, hvor de af ungdommen som var til stede, temmelig vel svarede af deres katekismo, så jeg ikke fandt bedre i hele herredet end i Astrup. Af de gamle var ikkun få til stede. Degnen, en gammel bonde- mand, var ganske uduelig og kunne hverken synge eller informere ungdommen. Skoleholder var ej heller der i menigheden, omendskønt sognepræsten havde en i forslag. Kirkens bygning var her og der meget brystfældig, såvel på tårnet, hvor der var mange sten affaldne, som på våbenhuset, som i lige måde var blottet for taget på loftet, som mange steder var åbent på taget over koret og en del af kirken, så jeg hverken kunne sidde i skriftestolen eller stå noget steds i koret for blæst; ej heller kunne lysene være tændt på alteret. Kirkegulvet var ujævnt og døren umulig

ikke så meget, men dog tilstrækkeligt til at vise, at Bützow på dette punkt var vågen for tidens brændende skoleproblemer og at han – forud for forordningernes udstedelse – selv tog initiativet i den sag, der øjensynlig lå ham så stærkt på sinde.

Bützow udfoldede i disse år stor aktivitet for at påbegynde, forbedre og organisere undervisningen i sine sogne; adskillige skrivelser vidner om, at han her havde indladt sig på et yderst brydsomt arbejde, idet hans tanker og planer aldeles ikke vandt genklang hos befolkningen; til eksempel skal her anføres en brevveksling med stiftsøvrigheden:¹

„Da jeg efter Deres Høiærværdigheds Biskopens Befaling indhentede fra enhver Præst i Herredet Erklæring om hans Degns „Duelighed og Beqvemhed til at holde Skole, indsendte jeg tillige „min skriftlige Erklæring efter dend Skønsomhed, som jeg kunde „have om de Prøver, hvilcke jeg har erfaret selv i mine Visitatzer, „naar Degnene selv persohnlig har maattet overhøre deres Sogners „Ungdom. Siden har jeg ved Omgangs Breve i Herredet idelig erindret Degnene, at saa kiær, som deres Embeder og Brød var dem, „saa alvorlig maatte de være betænkt paa enten selv eller ved andre „at forsiune Ungdommen i et vis District med Underviisning. Jeg har „og i Omgangs Breve anmodet Præsterne, at de vilde holde Degnene „denne deres Pligt med Alvorlighed fore, og derforuden, om Degnen „har ey Rum i sit eget Huus at holde Skole, Præsterne da vilde betinge „en Stue i Byen, hvori Ungdommen i denne Vinter kunde forsamles „til Underviisning af Degnen eller dend, som i hans Stæd beskickedes, „og naar Degnene da gjorde efter deres Pligt, kunde de forsicke sig „om at nyde deres Ræt og Indkomst efter den Kongl: allernaadigste „Forordning om danske Skoler paa Landet, helst deres Korn-Indkomst, om enhver Degns District at holde Skole udi lovede jeg at „søge Anstalt strax efter Michaelis, da jeg vilde hendte Fuldmagt fra „Biskopen og møde hos enhver Degn og tillige med Præsten anviise „ham sin District, fra hvilcken han skulde antage Ungdommen til „Underviisning.

„Befindes jeg her udi at have begaaet nogen Forseelse, da er det „denne dend eeniste, at jeg har været hastig, men hastig og fyrrig til „det, som er behageligt for Gud, og ræt efter dend Kongl: Forordning. „Jeg agtede mig vel for dend Beskiemmelse, at jeg nu skulde være „stille og doven, nu Hans May^t allernaadigst befaler Skoler over alt

at lukke. Døstrup kirke nævnes ved samme lejlighed som meget forfalden, medens kirken i Hørbye omtales som nogenlunde velholdt.

¹ Viborg biskops kopibog 1737–39, pag. 466; brev fra Bützow dateret 21/9 1739.

„at indrettes, da jeg tilforne har viist mig omhyggelig for de sammes „Indrettelse, saa vel i Herredet som i mine egne Sogner. Mand kunde „ellers have sagt: Omvend dig, og gjør de første Giærninger, men hvis „icke &c. Da de Degne, som vel kunde driste sig til at holde Skole, „erklærede sig villige, men derhos begiærede, at jeg vilde raadføre „dem, hvorledes de skulde kræve deres Indkomster, gav jeg dem dette „Svar, at de, foruden Ildingsbrand og Foeder til Creature, skulde „kræve Korn paa Skiæppen, men først raadføre sig med deres Præster, „og Præsterne skulde da give Dem Underretning om, hvor meget de „kunde fordre af enhver. Thi efterdi de, som nyde Kiærven, behøve „ey det Foeder, hvilcket Forordningen befaler at skal gives Degnene, „og Loven samt Christiani 5te Rescript befaler at give Korn i Skiæppen, „hvor Kiærv ey er givet tilforne, agtede jeg det for en Forseelse, om „Degnene her i Herredet fordrede Kiærv i Førstningen. Derforuden, „her i Herredet og fast i heele Jylland, hvor der ere faae store, men „mange langt fra hinanden beliggende smaa Byer og eenlige Stæder, „og fast ingen Degn har saadan Degne Boelig, at hand kand holde „Hest og Vogn, fordi der ligger ey Afling til deres Huus, ere Degnene „ey tient med at tage Kiærven.

„Jeg er og vis paa, at end og de Proprietarier og Bønder, som „skrive og pønse paa Feide mod Degnene, naar de engang føres i „Triumph, skal gierne unde Degnen at tage Kiærven, som afsættis „til ham paa Ageren, paa det at dend arme Degn skal se sig omgivet „med ald Fortrædelighed, naar ingen vil hendte ham hans Kiærv, „hvilcken hand ey selv kand bære hiem til sin Hytte.

„Da nu Degnene forespurdte sig hos Proprietarier og Bønder, om „De vilde give eller tillade, at der gives dem de Indkomster, som dend „Kongl: Forordning befaler, da accorderede nogle Bønder med Deg- „nene, andre vilde raadføre sig med deres Herskab og Husbonder, de „fleeste Proprietarier svarede, at naar andre Degne i Herredet nød „noget, saa skulde og Degnene i Hindsted-Herred nyde; hvilcket „Svar er uendelig og forfængelig, thi de, som svare, raade icke for „at give ud og holde inde, til med har Hans May^t i Forordningen „icke fra dømt dend eene Degn Indkomster, fordi en anden Degn „nyder dend icke, eller tildømt et Herridts Degne deres Indkomst, „naar ald Landets Degne først nyde dend, men naar Degnen gjør „sit Embede, da skal hand betales 6 Rdl. af Skole-Cassen, og i det „øvrigte skal alle Degne fra Forordningens Publications Dato.

„Men til sidst blev alle Bønder i Herredet uvillige til at tale med „Degnene om deres Indkomst, da der udkom et Manifest mod Degnene

„i Als, Scheelund og Wifve fra Velbaarne Justice-Raad MARSVIN, „som var udgivet in triplo, og af hvilket, som jeg fick Copie af, vidi- „mered af Degnen i Ofve og en Mand til, jeg giver her ved Gienpart. „Jeg gidder ey raisonnere vidtløftigere om samme Feide-Brev, men „alleeniste replicere paa det med nogle korte Anmærkninger. Over alt, „saa er jeg af dend Meening, at ingen Proprietarie lader af at tilsige „sine Bønder til Hove, og ingen Bonde fordrister sig til at blive borte, „naar hand bydes at giøre sin Gierning, endskiønt mange ønske og „haabe at dispenseris fra Hofarbeide; saa lidet kand Degnene formee- „nis deres Indkomst fra Forordningens Publications Dato af, endskiønt „endeel Proprietarier og Bønder ønske og haabe Dispensation i dend „udtrykkelig Forordning, Lov og Rescript, meget mindre kand deres „Forsømmelse og Efterladenhed, som skulde bygge Skoler, svække de „Kongl: Befalingers Magt, Myndighed og Kraft.

„Jeg derfor i ald Underdanighed anholder om Resolution og „Befaling angaaende følgende Poster til min Efterretning.

- „1) Om jeg har gjort ræt derudi, at jeg har befalet Degnene at be- „gynde med Ungdommens Underviisning, og ifald denne min „Gierning billigis, om Hans Høiærværdighed Biskopen vil ud- „ruste mig med Fuldmagt til at fare fort i mit Forsæt, da jeg „med Præsterne skal anvise enhver Degn sin Skoles District og „paa agte tillige, hvad dend 2^{den} Articul i Forordningen be- „faler.
- 2) „Om Degnene, i sær de, som selv eller ved een anden beqvem „Person tage sig fore at underviise Ungdommen forsvarlig, skal „blive ved at paastaae deres Indkomster fra Forordningens Publi- „cations Dato.
- 3) „Om end ingen anden Degn i Herredet nyder sin Indkomst, om „da min Degn skal og kand med rette paastaae sin Indkomst efter „Forordningen, efterdi hand nu udi mange Aar med priiselig „Fliid og Frugt har holdt Skole, overhørt Ungdommen i Kirckerne „og ugentlig om Sommeren i Byerne, saa at indtet med Billighed „kand klages over ham eller bebreides ham.
- „Paa forhen anførte Poster ervarter jeg gunstig Resolution og „forbliver o. s. v.“

Aldeles omgående modtager Bützow følgende svar fra stiftsøvrigheden¹:

¹ Viborg biskops kopibog 1737-39; brevet fra stiftsøvrigheden til Bützow dateret 24/9 1739.

„Deres Velærværdigheds sædvanlige og altid med Fornøelse be-
 „fundne Omhue at befordre Ungdommens Underviisning udi Guds
 „Kundskab kiendes ogsaa af denne Memorial. Hvorfor vi med ald
 „Billighed og Villighed aldeles samtycker og approberer Deres Vel-
 „ærværdigheds Forestilling udi de tvende første herhos tegnede Poster.
 „Under hvilcken Approbation da følgelig ogsaa indbefattes, hvad udi
 „den tredie Post til Belønning for Degnens troefaste Arbeide i Anled-
 „ning af dend Kongl: allernaadigste Skole-Forordning begiæres. Vi
 „forblive, med bedste Ønske o. s. v.“

Bützow's umådelige grundighed samt hans omstændelige fremstillingsform træder tydeligt frem i denne lange, meget karakteristiske indberetning, hvor han næppe lader en eneste detaille ude af betragtning og man mærker gennem hele brevet hans iver for sagen og hans ønske om at skaffe den fremgang, hvorfor han jo også ved denne lejlighed høster stiftsøvrighedens kompliment. Hidtil havde skolevæsenet hvilet i meget løse rammer, men i 1739 kom forordningen om oprettelse af almueskoler med tvungen skolegang overalt i landet¹ og den foranævnte brevveksling var direkte foranlediget af de nye bestemmelser.

Det var en ny tid – pietismens tid – der skulle begynde, men Bützow havde dog allerede på et tidligere tidspunkt, flere år før forordningens ikrafttræden, været aktiv og positiv overfor skoleproblemer og han havde – ved hjælp af formående venner blandt beboerne, „gudelige Proprietairer og Lodsejere“, som der står i fundatsen² – fået oprettet skoler, både i Øls, i Hørbye og i Døstrup; personlig ydede han også sit, ikke helt ringe bidrag, idet han af sin egen lomme udredede omkostningerne ved oprettelse af skolen i Hørbye. Tilsyneladende har han haft vanskelighed med opnåelse af kgl. konfirmation på fundatsen, hvad der fremgår af hans følgende brev til biskop TRELUND i Viborg³:

„Jeg lever i det Haab, at jeg faar see Fundatz paa Skolehold i „mine Sogner. Jeg har allerede bygt et Skolehuus paa min egen Be-

¹ Allerede i 1721 havde Frederik IV oprettet forskellige skoler, men først 1735 nedsattes af Christian VI en kommission til at udarbejde en samlet skoleordning; denne afgav 1738 betænkning, der gav stødet til Christian VI's forordning af 23/11 1739 om skoler på landet, hvorved indførtes almindelig skolepligt. Forordningen blev dog ikke gennemført efter hensigten, dels på grund af manglende lærere og dels fordi godsejerne ikke ønskede at yde de fornødne økonomiske bidrag.

² Fundats af 7/8 1728, confirmeret 19/11 1728, med forbedring af 26/11 1731 confirmeret 4/7 1732. Se iøvrigt Hofman's Fundatser (Kbhvn. 1758) 3'bind side 499 o. fl.

³ Viborg bispearkiv, Hinsted herred, Øls sogn, no. 2; brev dateret 12/1 1728.

„kostning i Hørbye, hvilcket jeg med Guds Hielp faaer færdig til fore-
„staaende Sommer, og jeg har faaet en beqvem Skolemester til at
„holde Skole i Øls i denne Vinter, men Gud veed, hvad Fortred jeg
„har haft og endnu har for at faae Børn i Skolen.“

Og et følgende brev et halvt årstid senere¹:

„Jeg har ingen Roelighed i mit Sind, førend jeg har faaet bragt
„til en lykkelig Ende mit begyndte Værck med Skolers Oprættelse
„her i Sognerne, hvilcket aldrig kand bestaae et Aar, uden at jeg
„faaer Kongl: Confirmation paa det af Proprietarierne accorderede
„Forslag; thi naar de har undseet sig ved at sige mig ney, skal de vel
„icke ville imodstaae Bonden, naar hand vægrer sig ved at betale det,
„som hand bør levere Skolemesteren, da dend uvillige aldrig kand
„bringis til at betale uden Kongl: Confirmation paa Proprietariernis
„Løfter. Jeg sender derfor hosfølgende Project til en Suppliqve med
„ydmyst Tillid til Deris Høyærværdigheds Fromhed, at De vilde see
„igiennem, approbere det, som kand være got, og rætte mig i det, som
„kand og bør være anderleedis. Naar jeg har faaet dend sendt tilbage
„med Censur, vil jeg skrive dend paa 24 B Papir, og saa legge ald
„Byrden paa Deris Høyærværdighed som dend, der vil og kand staae
„mig bie, at jeg naaer mit Ynske. Et er mig i Veyen, det veed jeg, at jeg
„vil hafve Fundatz paa slæt Papir, hvor ved Kongen lider Skade paa
„Interesse. Men jeg haaber, at en naadig Konge kræver intet af mig,
„fordi jeg har allerede kostet meget paa Skolehuuset i Øls, og jeg paa
„min egen Bekostning alleene bygger et Huus i Hørbye. Og naaer
„en anden har faaet Bevilning paa slæt Papir, at hand maatte være
„Procurator ved alle Rætterne i Jylland, hvilcket jeg har seet, fordi
„hand havde en god Patron, saa haaber jeg, at Gud, hvilcken jeg
„tiener, og Deris Høyærværdighed, som elsker mig, skal formaae det
„hos Majesteten, at jeg icke nødis til Udgift for Benaadning i et gude-
„ligt og velmeent Værck.“

I 1728 bliver fundatsen endelig konfirmeret og Bützow forpligter sig ifl. fundatsens § 3 til at vedligeholde skolebygningen: „At det Huus, som jeg paa min egen Bekostning opretter i Hørbye, skal være til et Skolehuus for Hørbye Sogns Ungdom, der at forsamles og af mig, mine Arvinger eller hvem, der vorder Ejer af Huuset og Grunden, holdes vedlige“.

Også om opførelse af degnebolig opstod vanskeligheder, idet tiendejeren viste sig uvillig til at påtage sig den hermed forbundne

¹ Viborg bispearkiv, Hinsted herred, Øls sogn, no. 2; brev dateret 10/6 1728.

udgift og ulejlighed; der foreligger forskellig korrespondance om dette problem, som det dog vil føre for vidt her at komme nærmere ind på, men efter nogle års forløb, lykkedes det endelig at skaffe degnen husly.

At det ikke alene var rammerne om skolen, men også medarbejdernes kvalifikationer, der voldte Bützow besvær, fremgår af hans brev af 23/1 1732 til biskop Trelund¹, hvor han oplyser, at den gamle degn til Øls, Hørbye og Døstrup, den 21. januar var afgået ved døden, ved hvilket dødsfald „menighederne blev skilt ved noget unyttigt“ og han udtrykte håb om, at „faa dem bedre forsynet“².

Problemet skolebøger har Bützow også haft i sine tanker, idet han i brev af 21/3-1735 retter følgende forslag til stiftsøvrigheden³:

„. . . . De penge, som er blevet tilovers fra sognenes udgift til „de fattige og findes enten i herredskassen eller i præsternes gemme, „må anvendes til at købe skolebøger til fattige børn, bibler og andre „gudelige bøger, som kan blive ved skolerne i sognene og i de huse, „hvor bønderne i visse byer i herredet, forsamles om vinteren for at „holde aftenbøn . . .“.

Denne tanke bliver ikke bifaldet af stiftsøvrigheden⁴, som øjensynlig er bange for, at det vil komme til at gå ud over de fattige, såfremt det tillades at anvende fattiggassens eventuelle overskud til de foreslåede formål.

Senere medvirkede Bützow ved oprettelse af skoler i Astrup⁵ og i Storarden og Raastrup⁶ i Hinsted herred.

På mange måder hyggede Bützow sig i embedet i Øls, hvor han nu havde været en snes år, han var efterhånden faldet godt til blandt den landlige befolkning og man får, efter datidige kilder, det indtryk, at han havde slået sig til ro, uden at nære særlige ønsker om forflyttelse og avancement; det må derfor antages at være kommet i høj grad bag på ham, da han i maj 1741, antagelig på foranledning af statsminister, greve J. L. HOLSTEIN⁷, blev opfordret eller rettere fik ordre

¹ Viborg bispearkiv, Hinsted herred, Øls sogn, no. 4.

² ERICH PETERSEN blev kaldet til sognedegn og skoleholder i Hørbye, efter Bützow's anbefaling, 13/2 1732. (Viborg biskops kaldsbrevprotokol 1726-36; fol. 78.)

³ Viborg biskops kopibog 1726-36, fol. 396.

⁴ Viborg biskops kopibog 1726-36, fol. 396, svar dateret 4/4 1735.

⁵ Enken efter major FRIEDERICH SEHESTED til Willestrup og Ryhave, fru BIRGITTE SOPHIE, oprettede i 1736 fundats for en skole i Astrup.

⁶ Fundats 13/8 1736, confirmeret 23/11 1736. (Hofman's Fundatser (Kbhvn. 1758) 3^e bind, side 499 o. fl.)

⁷ JOHAN LUDVIG lensgreve v. HOLSTEIN (Ledreborg) (1694-1763), statsminister, geheimekonferensråd; fra 1737 medlem af generalkirkeinspektionskollegiet.

til i København – sammen med andre – at deltage i en professor-konkurrence med J. F. REUSS¹ som opponent.

Nogen helt ringe teolog har Bützow ikke været, når der blev givet ham et sådant tilbud; han sejrede imidlertid ikke ved konkurrencen, „undskyldende sig høfligen med øvelsens lange udeblivelse“². I stedet for professoratet modtog Bützow den 21/7-1741 kaldelse³ til sognepræst ved domkirken i Viborg, idet han samtidig blev provst for Nørlyng herred og stiftsprovst for Viborg stift⁴.

Indenfor den protestantiske kirke stod der på dette tidspunkt en ret stærk kamp mellem den lutherske ortodoksi og den nyopdukkede pietisme, som kom her til landet i begyndelsen af det 18. århundrede under Frederik IV.

Frederik IV døde 1730 og efterfulgtes af Christian VI, som i endnu stærkere grad fattede interesse for den nye lære, der efterhånden også blev accepteret af de betydeligste kredse indenfor gejstligheden⁵, kampen mellem de to retninger udviklede sig temmelig skarpt for at kulminere lidt før midten af århundredet med pietismens absolutte sejr; idet pietismen utvivlsomt kan takke kongelig tvang for sin hurtige fremgang.

Statsministeren, grev Holstein, var i 1737 blevet præses for det nyoprettede generalkirkeinspektionskollegium⁶ og havde i denne egen-

¹ JEREMIAS FRIEDRICH REUSS (1700–1777); dr. theol., professor og hofpræst.

² Ifl. Lachmann: Viborg Stift (pag. 178) omtales Bützow's deltagelse i professor-konkurrencen således: Og som han da var bekendt for sin Lærdom, blev han 1741 befaleet at rejse over til København, for at lade sig høre paa Akademiet, da Teologiæ Professor Embedet var ledigt, og opponerede han da med saadan Applaus, at det blev ham tilbudt at være Tertius Theologiæ Professor; men han undskyldte sig derfor, ihvor meget det end blev sagt ham, at det var Kongens Befaling, at han skulle antage dette Embede; men Tidernes Beskaffenhed, da Separatisterne paa den Tid havde stor Fremgang, skrekede ham fra at tage imod dette Embede.

³ Jydske registre, 1741/156.

⁴ Ifl. Lachmann: Viborg Stift (pag. 52) havde embedet stået ledigt et halvt årstid, idet det var meningen at benytte vakancen til at udskille et par mindre landsbyer som selvstændigt sogn; men Bützow var ikke villig til at tage mod embedet på dette vilkår, han ville have det udelt, som hans forgænger, hvilket også blev ham bevilget.

⁵ I de nærmeste år efter 1730 var dog endnu de fleste af biskopperne og det københavnske præsteskab stærkt antipietistiske.

⁶ I generalkirkeinspektionskollegiet (1737–1791) havde bl. a. også den kendte hofpræst JOHANNES BARTHOLOMÆUS BLUHME (1681–1753) sæde; han var en mand, der bag kulisserne spillede en stor rolle og øvede en betydelig indflydelse på Christian VI, til hvem han leverede lister over pietistisk sindede præster, der burde fremmes.

skab afgørende indflydelse på besættelsen af de kirkelige embeder. Selv om han, som det sagdes, var Bützow meget venlig stemt, er det vanskeligt at forstå, hvordan Bützow, der var den udprægede type på en mand af den ortodoxe observans, midt i pietismens glansperiode, kunne fastholde en så positivt virkende bevågenhed; måske kan man finde en meget letkøbt forklaring udfra det synspunkt, som en datidig ræsonnør¹ giver udtryk for i følgende vending: „Udi Christiani Sexti Tiider, da alting skulde for en Dag, som duede noget (endskiønt der som oftest blev tagen mesterligen Fejl)“².

Et faktum er det i hvert fald, at Bützow fra sin studietid i København havde ord for at være en meget lærd teolog, en stor exeget og en habil debattør, muligvis har dette ry bidraget til en forøgelse af Holstein's på en eller anden måde opståede velvilje; men der er jo nu engang forskel på at være en lærd mand af studerekammertypen og en dygtig provst, og det får stå hen som et uløst spørgsmål, hvordan denne bevågenhed kunne være tolerant og navnlig stabil nok til senere at befordre Bützow fra det ene store embede til det andet; hans væsens kantethed synes i for høj grad at have overskygget de teologiske færdigheder og de almene gejstlige kvalifikationer.

Forflyttelsen fra Øls til det store embede i Viborg bekom ikke Bützow vel, han kunne ikke falde til i de nye omgivelser og havde i det hele taget svært ved at akklimatisere sig blandt byboere; ikke mindst i den ret stive kreds, for en ikke uvæsentlig del bestående af landadel og embedsmænd, som var vant til forgængeren, stiftsprovst TYCHONIUS³ arrogante form og kultiverede fremtræden.

Det er altid vanskeligt at danne sig et personligt indtryk af et menneske, der levede flere hundrede år tilbage i tiden, almindeligvis er det kun tørre data og oplysninger om den pågældendes større eller mindre indsats i samfundet der overleveres og som i forbindelse med en eventuel efterladt produktion, kan tjene vejledende ved bedømmelsen; småtræk og konkrete tildragelser er som oftest glemt; imidlertid foreligger der forskellige datidige udtalelser og nogle anekdoter om Bützow, meddelt af en samtidig hjemmelsmand⁴, der blev konfir-

¹ Ed. O. Schwartzkopf: Lille Erindrings-Lexikon (håndskrift), Ny kgl. samling no. 356, side 15 (trykt Danske Samlinger IV), (73-89; 97-116).

² Danske Samlinger, III s. 80.

³ CHRISTEN LASSEN TYCHONIUS (1680-1740), stiftsprovst i Viborg; kendt for sit versemageri og forfatterskab, navnlig af ligprædikener.

⁴ JENS PEDERSEN THJØRRING (1729-1794), degn i Højslev; dimitteret Viborg 1751.

meret af Bützow i Viborg domkirke i foråret 1746, et årstid før forflyttelsen til Ålborg. Vi genfortæller hjemmelsmandens beretning¹:

Da jeg i begyndelsen af 1746 gik til præst hos Bützow, var han en hemmelig fjende af Pontoppidan's forklaring², skønt han ikke lod sig mærke dermed og han lod os derfor blot gøre rede for Luthers lille katekismus, som han sad og forklarede efter sit eget hoved, i grunden noget trivielt snak, som der kun var ringe opbyggelse og lærdom ved; så fortalte han om herrnhuternes vildfarelser. Han var vistnok en dygtig og duelig præst, som gav udtryk for lærdom, både i sine skrifter og taler, men han var ikke hverken behagelig eller opbyggelig at høre; han var egensindig i lærdomssager og yndede at stikle til andres meninger, hvilket navnlig gav sig udtryk overfor herrnhuterne, om hvem han engang sagde: De siger, at djævelen skyder onde tanker i folk, det er løgn!

Han var alvorlig i embedssager, dog uden på nogen måde at lade sig sætte i affekt; man hørte ham aldrig – som det ofte var den tids skik – skælde og tordne fra prædikestolen; hans tale, selv når denne indeholdt bebrejdelser eller irettesættelser, var ganske monoton. Han prædikede gerne mod den tids hellighed³, men det skete altid med varsomhed; thi „han skulle ikke have pådraget sig nogen ulejlighed eller altfor slem eftertale“.

Bützow var en myndig mand i kirken, så snart han gik på prædikestolen og der havde læst dagens text, havde graveren besked på at aflåse alle kirkedørene, således at ingen kunne komme hverken ud eller ind, alt skulle være stille under prædikenen. Under gudstjenesten førte han strengt opsyn med skolens disciple; han havde ladet bore et lille hul i studerekammerdøren, hvorigennem han kunne se de små af første lektie, som skulle stå på den nederste trappe af altergulvet og synges. Skete der noget ureglementeret, var Bützow der straks med en streng irettesættelse; engang gav han en discipel, som lo under katekisationen, et ordentligt „munddask“ idet han sagde: „Jeg skal lære din hundsfoot at stå stille i kirken“.

En anden gang, det var søndag mellem nytår og hellig tre kongersdag, man sang „Hvo sig fortroster alt“ og organisten havde mere fart på end sædvanlig, hvad de små dog ikke havde opdaget, idet de

¹ Samlinger til Jydsk Historie og Topografi (Ålborg 1872–73) IV side 337.

² ERIK PONTOPPIDAN (1698–1764), biskop, professor; udpræget pietist. Efter indførelse af konfirmationen i 1736 overdroges det ham at udarbejde en ny katekismusforklaring, som blev ivrigt bekæmpet af ortodoksiens mænd.

³ Pietismen.

lod sig forføre af en kammerat, som undertiden gabte og sang – undertiden tav helt stille –, da han havde noget at „bide i“. Dette opdagede provst Bützow gennem sit kighul, hvorpå han straks åbnede døren og vinkede drengen til sig; idet han ruskede ham i håret, gav han knægten en ordentlig ørefigen og sagde: „Hør du forbandede knægt! Hvordan er det du står og gaber op og forfører de andre til dig selv; nu er orgelmesteren alt et vers forud for jer“.

Også udenfor kirken var han streng mod de disciple, der ikke opførte sig ordentligt på gaden; kunne han få fat på en sådan synder, veg han ikke tilbage for tugt; på den anden side kunne han godt være venlig, når han mødte små børn, der legede på gaden, så kunne han, når han var i godt humør sige: „Spiller, børn, spiller! Når I ikke enten bandes, skændes eller slås og ikke forsømmer eders skole-sager, så må I gerne spille, det er ingen synd“.

Bützow omtales kun som en mådelig sjælesørger og der berettes – (selv om det ikke kan siges at være noget eksempel på sjælesorg) – om en situation fra begyndelsen af Viborg-tiden. En kvinde, APOLLONE STISTRUP¹, der tilhørte domkirkens menighed, var blevet stærkt opvakt og gerådede nu i stor sindsuro på grund af sit tidligere levned. Bützow blev kaldt til hende og da han mente, at det virkelig var syndens og djævelens snærende bånd, der tyngede hendes sind, tilrådede han, at hun bekendte sine synder for derved at befri sig for trykket; såfremt hun ikke ville skrifte overfor ham, kunne hun jo gøre det overfor en anden, til hvem hun havde tillid, men Apollone mente ikke, hun havde noget at bekende. Provsten blev efterhånden utålmodig, og da der netop lå en stor sten i nærheden af dem, foreslog han, at hun skulle bekende overfor den; men der blev ingen bekendelse og intet resultat af samtalen; kvinden druknede sig forøvrigt få dage efter².

Af væsen omtales Bützow som noget mut, grov og plump, dels var det nok hans natur, men dels menes han også at være blevet stærkt rustificeret gennem sit mangeårige ophold på landet, det nære samliv med bønderne havde bibragt ham en del af disses grove sæder, skikke og talemåder. Selv om han ikke nær kom på højde med adskillige af datidens præster med hensyn til groteske udtryk fra prædikestolen, kunne der dog lejlighedsvis undslippe ham udtryk, der enten virkede latterlige eller som direkte vakte forargelse; f. ex. prædikede han 3. pinsedag 1744 over ordet „Han kalder sine får ved navn og fører

¹ APOLLONE STISTRUP var søster til Lavrids Stistrup fra Hobro, som gav et stort boglegat til kirker og fattige sognefolk.

² Begravet fra Viborg domkirke 14/4 1742.

dem ud“ og han sagde bl. a.: „Når en hyrde driver ud med sin fæ- & fårehjord, så siger han: kom bos!, kom bæ!“; et udtryk der siden anvendtes som udråb eller som øgenavn i byen.

I foråret 1747 kom stiftamtmand WITH¹ til Viborg for at tiltræde embede. Dagen efter ankomsten, bededag², gik han til gudstjeneste i domkirken og blev her meget stødt over klokkeren NIELS NORS³, som var en god og respektabel mand, men som havde nogle mærkelige uvaner med grimacer og besynderlige gebærder. Når han f. ex. skulle læse indgangsbønnen, holdt han højre hånd på brystet, medens han med venstre håndflade strøg op og ned ad siden, samtidig med at han virrede kraftigt med hovedet; dette betragtede With med forundring og med stigende irritation. I de følgende dage kom alle byens honoratiorens på gratulationsvisit hos stiftamtmanden, også Bützow.

Da With ser stiftsprovsten afbryder han sin samtale og udbryder: „Hør nu, herr provst, hvad den ulykke og pine er det for en narifas og abekat, I har til degn ved domkirken? Han står jo og bærer sig ad ligesom en god fantast, når han skal læse bønnen. I skal sige til ham, at han skal stå stille og skikkelig i Guds hus og betænke, at han ikke alene står for menighedens, men og især for Guds ansigt, når han forretter sin bøn“.

Bützow, som ingenlunde var vant til irettesættelser, føle sig ilde berørt og svarede omgående: „Deres Excellence, min degn er en brav karl, og når jeg er vel tilfreds med ham, så kan Deres Excellence også være det“, stiftamtmanden snurrede rundt på den ene hæl, som han havde for vane når han blev vred og udbød: „Er jeres degn en brav karl, så er I vist en grov karl“, hvortil Bützow replicerede: „Da tror jeg dog, at jeg er støbt af ligeså fin malm, som Deres Excellence“. Dette replikskifte skabte selvfølgelig en kølig atmosfære mellem Bützow og stiftamtmanden og den resulterede i, at Bützow, som i forvejen ikke befandt sig vel tilpas i Viborg, nu med dobbelt flid bestræbte sig for at komme bort fra byen, da han under ingen omstændigheder ville lade sig noget sige af stiftamtmanden. –

Denne gamle beretning fra den tidligere konfirmand, kaster på flere punkter strejflys ind over Viborg-tiden, man fornemmer Bützow's væremåde, man ser enkelte træk i hans karakter og man får indtryk, som de tørre tal og data ikke er i stand til at give. Om Bützow's ba-

¹ JOHAN ALBRECHT WITH (død 1754), stiftamtmand, etatsråd.

² 28. april 1747.

³ NIELS JØRGENSEN NORS (f. ca. 1700, d. 1761); klokker ved domkirken fra 1731–1761.

rokke udtryksmåde fra prædikestolen berettes forøvrigt også fra anden side¹, således skildrede han engang i en prædiken brylluppet i Kana, hvor han beskrev, hvorledes der blev danset: „Disciplene i de store fiskerstøvler, det gik „slumpe til slump“, Maria og de andre kvinder i deres pæne tøfler, det gik „sippe til sip“.“

En pudsig episode berettes fra 1744², da Bützow i egenskab af stiftsprovst, på biskop WØLDIKE's³ vegne, ret kraftigt reprimanderer sin efterfølger, pastor JAHN⁴ i Øls, fordi denne havde deltaget i de herrnhutiske møder i Haslund og Harridslev; bebrejdelsen bliver dog formuleret således, at det navnlig er overtrædelsen af forbudet mod at præsten er rejst udenfor stiftet uden biskoppens tilladelse, der kritiseres, og pastor Jahn svarer ganske frimodigt, at netop Bützow, fra sit mangeårige ophold i Øls, burde være bekendt med, at sognene næsten ligger i stiftets grænseskel, således at han næppe kan gå udenfor sin dør uden at overtræde forbudet.

Bützow's interesse for ungdommens oplæring manifesterede sig også i Viborg, idet han bl. a. for de elever i øverste lektion, som havde fri kost, fik indrettet exercitia disputatoria, og det blev pålagt daglig at disputere.

Rektor og Conrektor foreskrev theses, hver tre gange ugentlig og Bützow foreskrev sine theses hver søndag, idet han da selv var til stede som præses; det var hensigten dermed at vænne eleverne til at tale og udtrykke sig på latin, idet han frygtede, at det ved den blotte skoleundervisning skulle blive dem et dødt sprog; øvelserne var til stor glæde for Bützow, sikkert større end for eleverne.

I 1747 blev stiftsprovst SØREN BLOCH⁵, der var sognepræst ved Budolfi kirke i Ålborg, forflyttet til Vor Frue kirke i København; Bützow søgte og blev – denne gang efter direkte skriftlig henvendelse til statsminister, grev Holstein – den 30/6 1747 kaldet til det ledige stiftsprovsteembede⁶.

¹ R. R. Vestergaard: Bidrag til Elers Collegiums Historie, Kbh. 1891, side 66.

² Kirkehistoriske Samlinger (5, III, s. 214).

³ ANDREAS WØLDIKE (1687–1770), biskop i Viborg.

⁴ BONDE SAMUELSEN JAHN (1710–1782), sognepræst i Øls fra 1741 til sin død.

⁵ SØREN FREDERIKSEN BLOCH (1696–1753), professor, stiftsprovst i Ålborg, senere i København.

⁶ Jydske registre no. 1747/149; ansøgningen er bilagt med følgende brev til grev Holstein: 19/6 1747 . . . Fra Professor Bloch i Aalborg fik jeg med sidste Post Kundskab, at Deres Excellence i Hans Majestets Nafn har offereret ham Forflyttelse til Vor Frue Sogns Meenighed i Kiøbenhavn. Hand munter mig til at søge Kald til Budolphi Sogns Meenighed i Aalborg og dertil benytte mig af dend Yndest jeg staar

Vi lader den forannævnte hjemmelsmand – konfirmanden – fortsætte sin beretning, forsåvidt angår den del, der vedrører Ålborg-tiden:

Også i Ålborg ville Bützow vise sin myndighed, såvel i som udenfor kirken og han blev i endnu højere grad end i Viborg udsat for ubillige domme. I Ålborg, kaldet „lille København“ var folk meget fine på det¹, medens Bützow var grov og barsk og han havde svært ved at begå sig og ved at komme i kontakt med folk. Ligesom forhen i Viborg, forsøgte han undertiden at divertere sig med de store og han fordrev i Ålborg mangan vinteraften hos friherreinde HOLCK² for at spille med hende. Besøgte også undertiden værtshusene, dels for at høre nyt og vel også for at vinde en letkøbt yndest hos befolkningen, men han nåede ikke på denne måde sin hensigt, tværtimod erhvervede han sig – ved en let omskrivning af hans efternavn – det lidet flatterende, men uretfærdigt anbragte øgenavn: By-soen.

Måske havde han tænkt sig, gennem sine sammenkomster med borgerne på værtshusene, at fastslå sin liberalisme, at forebygge, at folk skulle anse ham for pietist; samme hensigt har han måske haft, da han ved en bryllupsfest i Viborg, deltog i dansen iført præstekjole. –

En anden hjemmelsmand³, som ganske vist kun var 11 år, da Bützow forlod Ålborg, fortæller, at hans fader hver søndag tog ham med i Budolfi kirke og aldrig lod ham forsømme den offentlige overhøring der; senere på dagen udspurgte faderen ham om, hvad præsten havde sagt og for at opøve sig i en korrekt gengivelse, nedskrev drengen

udi hos Deres Excellence; hand legger og dette dertil. I maa skrive, at jeg har ladet eder det vide. Kiærlighed til eder og Kiærlighed til Budolphi Meenighed driver mig til at skrive eder dette til. Denne er Aarsagen, at jeg herved overleverer min allerunderdanigste Supplique i Deres Excellencis Hænder med Ansøgning om Forflyttelse til Aalborg, hvor jeg kand blive i samme Forretninger som her i Viborg, men derhos ser min vidtloftige Familie bedre forsørget, og det, som er det meste, derved entlediges fra Fortredeligheder med Jordegods, af hvilket jeg her skal hafve dend meste Indtægt. Jeg hafve sat mig for self personlig at opvarte Deris Excellence i Sommer, men en liden Tilfælde hindrer mig, hvorfor jeg herved indsender Slutningen af mine Anmærkninger over Judæ Epistel og vender nu, at der i Guds Velbehagelighed efter min allerunderdanigste Ansøgning ved Deris Excellencis formaande Forestilling sker noget til mit Huuses Gafn . . .

¹ Fra Himmerland og Kjær Herred, 1923, XII, s. 499: hjemmelsmandens påstand om, at Ålborgenserne skulle være særlig „fine“ kritiseres stærkt, ligesom det bevistes, at Bützow ikke befandt sig vel i Ålborg.

² ANNA SOPHIE friherreinde HOLCK, født JUEL (1707–1788), gift med stiftamtmand IVER friherre HOLCK.

³ Den senere rektor Joh. Henr. Tauber (1743–1816) (Clausen & Rist: Memoirer & Breve; XXXVIII; 1922, s. 19–20).

så at sige hele prædikenen. Ofte var det Bützow der prædikede, men på det tidspunkt var drengen endnu for ung og uøvet til at kunne referere, men han nævner, at „Aalborg glædede sig ved sin omgængelige og højtelskte provst Bützow, som var ret skabt til at være almuens lærer ved hans populære veltalenhed og indtrængende talemåder“.

Bützow var nu godt 60 år gammel og regnede selvfølgelig ikke med yderligere forflyttelse, han belavede sig på – trods de forskellige genvordigheder, at blive i Ålborg, hvor han lod sit gravsted indrette.

Ganske uventet kom det derfor, da han, som det lejlighedsvis var skik dengang, uden forudgående ansøgning eller mindst forhåndsunderretning, ifl. kaldsbrev af 1/3-1754¹, blev forflyttet til København og beskikket til sognepræst ved Vor Frue kirke, provst for Sokkelund herred og stiftsprovst for Sjælland stift. Kaldelsen kom i den grad bag på ham, at han „derover gik til sengs og der var endog fare for hans liv“; idag ville man måske snarere sige, at han havde fået et nervesammenbrud; i realiteten fik han et knæk, hvis følger aldrig forvandt, – han var en slagen mand.

En ansøgning om fritagelse for udnævnelsen blev afslået og han måtte, meget mod sin vilje drage til hovedstaden², måske endog med bange anelser om, at de vanskeligheder han havde måttet kæmpe imod i sine tidligere embeder, nu skulle gentage sig i forstærket form. Har han haft sådanne forudannelser, gik de desværre i høj grad i opfyldelse; embedet i København bragte ham kun skuffelser, dels var lønningsforholdene meget forvoklede³, således at han, for overhovedet at kunne eksistere, satte til, alt hvad han gennem årene, navnlig i Ålborg, havde sparet sammen og han døde som en fattig mand, og dels var det umuligt for ham, at vinde indgang hos menigheden. Hans tunge og meget grundige prædikemåde i forbindelse med hans altfor usmidige væsen, der ikke var blevet mindre kantet med årene, vandt ikke bifald i hovedstaden, hvor man fandt ham bondeagtig og plump.

Et skrøbeligt helbred, hvis årsag utvivlsomt kan føres tilbage til det

¹ Sjællandske registre 1754/no. 91 (uden indlæg).

² Lachmann: Aalborg Stift (Aalborg by), side 16.

³ Samlinger t. jysk Hist. og Topogr., IV, s. 343: Forgængeren, stiftsprovst Søren Bloch, var ikke nogen dygtig administrator og han efterlod ved sin død en betydelig gæld til det offentlige. Stiftsprovsten for Sjælland havde alle stiftets offentlige midler under forvaltning og ved Bloch's død 1753 fandtes en gæld på ca. 6.000–7.000 rdl., som hans bo ikke kunne udrede. Frederik V resolverede, at dette skulle ordnes således, at siden provst Bloch havde været en lærd og brav mand, måtte han ikke beskæmmes i sin grav, men hans gæld skulle betales af Frue kalds indkomster med afdrag 300 rdl. årlig.

chok han pådrog sig ved forflyttelsen fra Ålborg, var en medvirkende årsag til, at Bützow førte en meget tilbagetrukket tilværelse; han fuldendte en prædikensamling, som var påbegyndt i Ålborg og passede såvidt muligt sin embedsgerning, dog har han ved flere lejligheder undslået sig på grund af sit svage helbred. I 1757 anmoder han således biskoppen om at få tilsendt afskrift af de forordninger og reskripter, som skal protokolleres ved det tilstundende landemøde, for at han derved kan blive forskånet for at sidde lang tid i landemødet, hvad han på grund af sin „dødelige svaghed“ ikke kan tåle¹.

I 1760 anmoder han biskoppen om, til en bestemt lejlighed, at skaffe en prædikant til Helligåndskirken, Bützow havde ganske vist tænkt selv at ville prædike, men – som der står i brevet² „jeg er icke nogen Tiid vis paa, at kunde forrætte en prædicken og saa ofte jeg sætter mig for at prædicke, maa have een i hinterhold, som kand gaae frem i mit Sted, om jeg bliver selv uduelig dertil“.

Få dage senere henvender han sig påny til biskoppen³ med anmodning om fritagelse for at deltage i en audiens; brevet har følgende ordlyd:

„Jeg antog med Glæde Deris Høyærværdigheds Tilbud, at jeg „kunde følges med ham ind for Kongens Ansigt, naar hand overleverer „Kongen en Jubel-Medaille; dend Glæde afvendte mine Tancker fra „Betænckning om mine Vilchor, at jeg kand ey taale at gaae op ad „10 Trapper, meget mindre at staae nogen Stund, som een Qvarters; „thi staaer jeg i faa Minuter, uden at have noget at holde ved, maa „jeg styrte fremad paa panden. Vare alle Kongens Opvartere saa farne „som jeg, da fandt de det besværligt, at staae for Kongens Ansigt. „Endnu mindre beqvem er jeg til at gaa hen i flere Gemacher, og „atter staae der. Jeg fornøyer mig selv ved at betæncke det Haab, at „jeg skal fremstilles for Guds Ansigt med Glæde, og der befindis „ustraffelig og i glædeligere Vilchor og til saadanne Vilchor skal jeg „ey komme med et betyngtet Legeme, men ryckis hen, og svinge mig i „Vejret som Ørnene. Jeg tæncker, at Deris Høyærværdighed vil dog „have Præsteordenen præsenteret ved denne Opvartning, og om hand „behager dertil at tage foruden Doct. BILDSØE, Hr. HVISTENDAHL, „eller min Søn eller Svoger i mit Sted vil jeg bestyre det saa, at de „indfinde sig. . . .“

Kun få større embedshandlinger havde Bützow i sin funktionstid

¹ Sjællands bispearkiv; indkomne sager, 1757–60; brev dateret 7/6-1757.

² Sjællands bispearkiv; indkomne sager, 1757–60; brev dateret 2/10-1760.

³ Sjællands bispearkiv; indkomne sager, 1757–60; brev dateret 12/10-1760.

i København, det faldt dog i hans lod, den 6/11 1760 at indvie den nye kirkegård udenfor porten¹, den nuværende Assistens kirkegård, der skulle benyttes af 7 af stadens menigheder², idet disse tidligere havde haft deres begravelsespladser spredt rundt om i byen. Ved denne lejlighed talte han over 1' Korinthierbrev 15, 42: „Det, som nedsåes i forkrænkelighed, opstår i uforkrænkelighed“ og senere over 1' Mosebog 3, 17. En usædvanlig stor menneskemængde, navnlig fra de 7 sogne, overværede højtideligheden.

En gennemgang af Sjællands bispearkiv udviser, at en efter datidens forhold anelig mængde embedssager passerede Bützow, som med stor grundighed og med sin uhyre vanskeligt læselige skrift gav sin påtegning og påførte sine kommentarer; kun en ganske enkelt sag af mere principiel interesse synes han skriftligt at have forelagt sin biskop; det drejede sig om, hvad tidspunkt på dagen, præsterne var pligtige at døbe, henholdsvis ægte- & uægtefødte børn, idet Bützow foreslog afgiften for eftermiddagsdåb forhøjet for derigennem at begrænse antallet. Brevet³ lyder, i al sin omstændelighed som følger:

„Da Ritualiet befaler, at Ægtebørn skal døbes før Middag, men „uægte Børn efter Klocken 12 slæt, saa hørís der nu, at det vil blive „den store Mode at lade Børn døbis om Eftermiddagen, og i Steden „for at søge Kongl: Bevilling, eller Døbebreve, som Forordningen om „stemplet Papir mælder, hvilcke maa vel koste 13 Rdl. skal der gives „noget til Conventhuuset. Dersom Conventhuuset faaer ickun en liden „Discretion ved denne Lejlighed, er jeg vis paa, at enhver Haand- „værchssven vil have sit Barn døbt om Eftermiddagen, og Præsten „maa holde sig i Beredskab dend gandske Eftermiddag, og tilsidst „bliver icke noget Barn døbt førind ved Aftenstid, da mand og kand „tænde Lys for at faa Kirchen illumineret. Een god Præst, som gierne „besøger Sognets syge Folck, maa aldt saa drive Tiiden bort med een „unyttig Forvendtelse efter Barnet, som skulde døbis, at det ey skal „blive een almindelig Skich at døbe Ægtebørn ved dend Tiid, som „Hore-Unger eller uægte Børn døbis efter Ritualiet, mener jeg det „kunde være tienligt, at Conventhuuset krævede 20 Rdl. for hvert „Barn, paa det at dend schadelige Uskich kunde forkastis. Jeg har „ladet mig sigis, at der paa Tamperrættén har været talt om denne „ny Anordning, til Conventhusets Indkomsters Promovering, men

¹ Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender; 7/11 1760, no. 89.

² Vor Frue, Nicolai, Helliggeist, Trinitatis, Sct. Peder, Vaisenhuset, Vartov.

³ Sjællands bispearkiv; indkomne sager, 1761-63; brev dateret 19/2 1761.

„vendter, efter de Geistliges Privilegier, at indtet bliver anordnet, „førend det indsendis til Biskoppen, som ærbødigst hilses o. s. v. . . .

Noget skriftligt svar ses ikke at foreligge på denne henvendelse.

I 1761 blev Bützow magister philosophiæ¹, uden, som datidige kilder oplyser, på forhånd at have modtaget nogen meddelelse derom.

Helbredet vaklede mere og mere, han var nu syg både på legeme og sjæl, stemmen kunne ikke slå til i det store kirkerum og da den tilsidst næsten forsvandt, fik han tilnavnet „den uhørlige provst“.

Det var den rene elendighed, den sidste tid magtede han ikke at passe embedet og der blev beskikket vikar, såvel i sognepræste- som i provsteembedet² og han døde som en nedbrudt mand den 9/7 1763³.

Begravelsen fandt sted onsdag den 13/7 1763 på Frue kirkes kirkegård⁴ og han fik følgende gravskrift⁵:

„Her under er nedlagt Asken af et skinnende Lys, som paa mere „end eet Sted og paa mere end en Maade længe har skinnet i Guds „Kirke. Den af sine Gaver, Dyder, Prædikener og Skrifter berømme- „lige Velædle og Høyærværdige, nu Salige Magister HENRICH CHR- „STOPHER BÜTZOW, som er fød i Colding den 5te Martii 1693. I 2de „Ægteskaber, det første med HELLE HELENE WEGNER 1722, det andet „med ham nu efterlevende Enke-Frue CATHRINE MARIE ILKLER 1741, „har været Fader til 15 Børn. Ved adskillige Forflyttelser, Præst for „adskillige Meenigheder, 1719 Feldtpræst, 1720 Præst for Øls, Hor- „bye og Døstrup i Wiborg Stift, 1733 Provst i Hinsted Herred, 1741 „Sogne-Præst til Domkirken i Wiborg og Stifts-Provst for Wiborg „Stift, 1747 Sogne-Præst til Budolphi Kirke i Aalborg og Stifts-Provst „for Aalborg Stift, efter Kongelig allernaadigst Befaling 1754 Sogne- „Præst for Vor Frue Kirke og Stifts-Provst over Sædland Stift, 1761

¹ Kjøbenhavns Universitets Matrikel, 1740–1829, udg. af S. Birket Smith, III, s. 219: „D. 4 Augusti (1761) Doctores Philosophiæ, quos Magistros vocamus, a Pro-Decano, Dn. Chr. Horrebowio, creati sunt: . . . Henricus Christophorus Bytzow, Præpositus Diocesanus Sællandæ ac nomarchiæ Sochelundensis . . .

² Ifl. kgl. resolution af 21/1–1763 beskikkedes kapellan, senere sognepræst v/Holmens kirke, HANS HENRIK SØRENSEN TYBRING til at vikariere i sognepræsteembedet og kapellan v/Helligøjst kirke, senere sognepræst v/Frue kirke, JENS JACOBSEN HEGELUND til at vikariere i provsteembedet.

³ Nekrolog i Kjøbenhavnske nye Tidender om lærde Sager (1763, s. 369) og Kjøbenhavnske Tidender (11/7–1763, no. 55).

⁴ Ifl. Frue Kirkes Liigbog (over Begravelser i Kirken og paa den omliggende Kirkegaard) 1727–76, fandt begravelsen sted på „Skolekirkegården“ i hjørnet ved tværgangen.

⁵ Dansk Adel og Borgerstand, 2' årgang, 1917, no. 9.

„Magister Philosophiæ. I Guds Huus og i sit eget Huus en duelig og
 „retsindig Mand. Af en uforanderlig Troskab i alle Forandringer og
 „Vilkaar, Embeder og Stæder, fra det sidste Gud støttede ham ved en
 „salig Død den 9de Julii til det Himmelske Jerusalem og de ævige
 „Fryde-Boliger.

„Et Lys som Herren selv ved Aandens Ild antændte,
 „der til Oplysning i Guds Kirke længe brændte,
 „blev langsom tæret ud og blev omsider slukt,
 „da Dødens sidste Pust, fik Bützow's Øjne lukt,
 „blandt dem, der skinne skal som Himlens Firmamente.

(Dan. 12, 3)

„Ved Ordets Lys vi see, og efter det kand vente
 „med et forklaret Syn, at see ham i en Glands,
 „langt over verdsligt Skin, samt jordisk Syn og Sands.“

(1' Cor. 2, 9)

Efter Bützow's død viste boets økonomiske forhold sig at være yderst slette, der var gæld, dels som følge af Bützow's ret udstrakte godgørenhed og dels på grund af de dårlige lønningsforhold ved domkirken. Den ældste søn af første ægteskab, sognepræst HENDRICH Bützow, søgte på stifmoderens vegne om udsættelse af nådensåret¹, idet han henviser til, at den ufrivillige forflyttelse fra Ålborg var hovedårsag til den uheldige pekuniære situation.

Desværre eksisterer der intet portræt af Bützow, derimod findes på en stor del af embedsskrivelserne hans signetaftryk, hvori findes initialerne H.C.O.B.; han underskrev sig altid Henrich Christopher Bützow (eller lejlighedsvis Bytzow), som oftest i to linier, øverst fornavnene og nederst efternavnet.

Af Bützow's produktion skal – udover disputaterne fra ungdomstiden – særlig nævnes prædikener over Judas brev, der er udarbejdet til fredagsgudstjenester i Viborg² og over 1' Johannes brev,

¹ Sjællands bispearkiv; indkomne sager, 1761-63; brev dateret 10/8-1763.

² LXII Prædikener over St. Judæ almindelige Epistel til Fredags-Høymesse-Prædikener for Domkirkens Meenighed i Viborg. Kbhvn. 1762. (383 sider).

udgivet i 2 bind, Ålborg 1753 og senere, efter forflyttelsen, København 1762¹.

Inden udgivelsen af prædikenerne over Johannes brev, sendte han – som skik var – sin biskop BRODER BRORSON² i Ålborg, manuskriptet til gennemsyn, og der foreligger fra biskoppen følgende karakteristiske svarskrivelse af 10/11 1751³:

„Jeg har efter Deres Velærværdigheds Begjæring gjenne læst „Deres Anmærkninger over 1' Joh. 1' Cap. og derved glædet mig over „mange smukke og for mig yndige Betænkninger og Lærdomme. Jeg „har tegnet noget over eet og andet, som er mig til nogen Anstød, og „som Hs. Kongel. Maj. har allernaadigst i Patent, dat. 1' Oktober „1737 og General Kirke Inspektionen i Rescript, dat. 26' November „eod. an. befalet, at der ikke maa være eller opkomme Tvist i Kirken „blandt Lærerne, Lærdommen angaaende, og der i Deres Velærværdigheds Skrift kommer for en Del de Materier, som har gjort, og en „Del som formodentlig vil gjøre Turbas i Kirken, saa beder jeg broderlig og indstændig at samme Materier enten udelukkes eller forandres. Det er ofte sket og kan endnu ske, at naar man ikke er tilstrækkelig bevandret i de Controverser, som i forrige Tider ere omtvistede, har man kunnet og kan uafvidende stride mod den eller de Vildfarelser, som ingen har tænkt eller lært og følgelig ingen har været skyldig udi; derover vedkommende vistnok efter mine Tanker „lave sig til Pennekrig paany. Og det skulde gøre mig ondt, om det „og heri skulde gaa efter det gamle Ordsprog: Naar der længe har været Krig i Sonden, bliver der nok spillet op i Norden. Jeg befinder mig for min Part i slige Stridigheder, hverken til den ene Parti eller til den anden, men søger at efterforske Sandhed efter Guds Ord og vore symboliske Bøger . . .“

Derefter følger en række antegnelser, som biskoppen har gjort i stiftsprovstens manuskript, i det væsentlige gående ud på at uddybe nogle punkter i retning af kristelig alvor, medens andre går ud på, at de sædvanlige indvendinger mod pietismen modificeres.

¹ Tydelig Forklaring over de tre første Capitler udi Johannis 1'ste Epistel forfattet til Fredagsprædikener. Aalborg 1753, (608 sider).

Tydelig Forklaring over de toe sidste Capitler udi Johannis 1'ste Epistel forfattet deels til Fredags-Prædikener, deels til Indgangs-Taler i Høymesse-Prædikener. Kbhvn. 1762, (400 sider).

² BRODER BRORSON (1692–1778), biskop i Ålborg; tilhørte ligesom sin broder, salmedigteren, pietismen.

³ Kirkehistoriske Samlinger (5 r. IV, s. 623).

Der var jo i hine tider – selv blandt præsterne – betydelig større tolerance og lydighed mod foresatte end nutildags og det må, selv om vi ikke har lejlighed til at se hvor dybtgående ændringsforslagene har været, formodes, at Bützow loyalt har bøjet sig for de biskoppelige indvendinger og foretaget de forønskede ændringer i manuskriptet; thi det lå jo ikke for ham „at pådrage sig nogen ulejlighed eller altfor slem eftertale“.

Ved udsendelsen af 1' bind af forklaringen af Johannes epistel, glemte Bützow ikke at mindes sin høje patron, idet bogen blev forsynet med en, for et nutidigt øje, altfor svulmende tilegnelse¹.

Hvis det er rigtigt, som det bedyres i forordene, at udgivelsen er sket efter manges ønske, må man forbavses. Kun een ting kan have gjort det muligt for menigheden at holde ud, nemlig prædikenernes relative korthed, idet de kun fylder 5–7 sider hver. Tungt og kedeligt er det, men det må indrømmes, at tilhørerne har fået noget at vide.

I sine fredags-prædikener benytter forfatteren den for ham naturlige, såkaldte analytiske prædikemåde, idet han går frem vers for vers, uden på forhånd at have givet nogen helhedsforståelse af en bestemt tekst; derved bliver det meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt for tilhørerne, at holde sammen på prædikenen. Det er da også karakteristisk, at man i disse samlinger kun kan se, hvor den ene prædiken holder op og den næste begynder, på en kort bøn og et amen og ikke udfra opbygningen; for da hvert vers tages for sig, kan man egentlig holde op, hvor det skal være. Hvad disse prædikener mangler i komposition, har de til gengæld i grundighed! Således har det lille Juda

¹ „Deres Høy-Grevelig Excellence, Herr JOHAN LUDVIG HOLSTEIN, Greve til „Ledreborg, Ridder af Elephanten, Deres Kongel. Majestæts til Danmark og Norge „Høystbetroede Geheime-Raad i Geheime-Conseil, Kammer-Herre, Ober-Secretair i det Danske Cancellie, Patron for det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn, „Præs in Collegio de Curfu Evangelii promovendo, Første General-Kirke-Inspector, „Præs i det Kongelige Viidenskabers Societet i Kiøbenhavn. Naadigste Herre! „At jeg ey skal synes at leve og døe uskønsom paa Deres Høy-Grevelige Excellences „mig i mange Aar, og ved mange Prøver beviiste Høye Naade og Bevaagenhed, men „min underdanige Taknemmelighed kand aabenbarlig ydes og bevidnes, fordrister „jeg mig underdanigst at indlevere denne liden Bog som en Prøve af mit Embeds „Forretninger i Deres Høy-Grevelige Excellences Hænder, og med det samme er- „klærer, at Deres Høy-Grevelige Excellence, næst Gud og Kongen har været min „Velfærds kraftige Befordrer. Den allerhøyeste Gud opfylde paa Deres Høy-Grevelig „Excellence, med det gandske Høy-Grevelige Huus, alle de Velsignelsers Ønsker, „som mit Hierte er fuld af at tilønske, og i hvilke jeg henlever Deres Høy-Grevelig „Excellences, min Naadige Herres Underdanige Tiener og troe Forbedere hos Gud,
HENRICH CHRISTOPHER BÜTZOW.“

brev, som i det ny testamente fylder 2 sider, afgivet stof til 62 prædikener på ialt 366 textsider!¹

Selv om tålmodigheden vel var betydelig større i hine tider, må det have været noget af en prøvelse for menigheden, at påhøre disse tørre udredninger, hvor liv og friskhed ikke eksisterer. Snarere end som egentlige prædikensamlinger, må disse skrifter karakteriseres som kommentarer, indeholdende en fylde af kundskaber og vidnende om en betydelig bibelteologisk indsigt, som uvægerlig må imponere.

Imidlertid har tilhørernes, henholdsvis læsernes, prøvelse ikke indskrænket sig til at udholde denne grundighed og denne form, som nærmest er forelæsningsen; men også sprog og stil er særdeles trættende og det synes vanskeligt at bifalde forordet til prædikenerne over Juda brev, som mener, at skriftet overalt viser forfatterens „munterhed“ i at skrive og tale; selv om ordet munterhed her betyder noget andet end i vort sprogbrug.

Vi vil da, efter at have omtalt det formelle, i al korthed karakterisere den teologiske opfattelse, som kommer til udtryk i Bützow's prædikener.

Indholdet af Bützow's forkyndelse bærer ligesom dens form, et stærkt præg af ortodoxi med et stærkt intellektualistisk præg. Kristendommen opfattes i første række som en lære. Dette kommer særdeles tydeligt frem i den måde, hvorpå han forklarer, hvad tro er. Først, siger han, må man tro på evangeliet og dernæst på Jesus. Det er nødvendigt at holde disse to ting ude fra hinanden; thi man kan ikke tro på Jesus, før man har antaget evangeliet om ham². Denne opfattelse hænger utvivlsomt sammen med ortodoxiens bibelsyn, ifølge hvilket den skrevne bibel er Guds ord til mindste tæddel. Fordi den er Guds ord, er alt hvad den rummer sandt, hvorfor Jesus da er Guds søn og verdens frelser. For Luther var bibelen Guds ord, fordi den vidner om Kristus; i ortodoxien er det omvendt, her legitimeres Kristus, fordi bibelen handler om ham.

Naturligvis fremhæver Bützow også, at kun tro, ikke gerninger, kan gøre et menneske retfærdigt og helligt for Gud, men efter troen må gerningen følge, for at det må vise sig, at det er en ret tro; derfor må hver især ransage sig selv, at han har troen. Men Bützow advarer mod at bygge for meget på en enkelt oplevelse, ved hvilken man mener sig at være omvendt. Heri ligger en forsigtig polemik med de af Bützow afskyede pietister; man mærker jævnlig denne modsætning i

¹ Bjørn Kornerup: Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie, 1929, s. 303-5.

² LXII Prædikener over Judæ Epistel, side 73.

hans skrifter, men altid går han meget spagfærdigt til værks. Han har ganske utvivlsomt været en mand, som nok ville sige, hvad han anså for rigtigt og sandfærdigt, men udtalelsen skulle frem på en sådan måde, at den ikke kunne bringe ham i konflikt med myndighederne, eller for at bruge den tidligere omtalte hjemmelsmands udtalelse, han skulle ikke pådrage sig „altfor slem eftertale“.

Et andet punkt, hvor Bützow's intellektualisme kommer tydeligt frem, er i hans opfattelse af forholdet mellem præst og menighed, der ses som forholdet mellem „lærer“ og „tilhørere“. Kaster man et blik i sagregisteret til prædikenerne over Johannes brev, træder dette tydeligt frem, idet der står „Meenigheden, see Tilhørere“; det er unægtelig et noget fattigt kirkebegreb at have, men det hænger naturligvis sammen med, at troen ses hovedsagelig som antagelse af lærdomme; derfor er det naturligt, at det undervisende drag i præstens gerning understreges og følgelig bliver det menighedens vigtigste funktion, at være tilhørere, for at den kan få de kundskaber, som er nødvendige for troen.

Det ville imidlertid være uretfærdigt, såfremt man ville betragte Bützow's kristendomsopfattelse som ren og skær intellektualisme; også det værdifulde i ortodoxien sætter sit stærke præg på hans forkyndelse. Nok er troen intellektualistisk tænkt, men den er dog Guds gave og aldeles ufortjent, fordi mennesket er en synder; derfor driver Gud først ved loven mennesket til erkendelse af synden, hvorpå han giver troen. Guds vrede hviler over synderen, hvilket ikke strider mod hans kærlighed. Bützow advarer som nævnt, mod at bygge på egne oplevelser og henviser i stedet for til forsoningen, som er sket i Jesu gerning. Ikke på subjektive følelser og oplevelser, men på forligelse med Gud, som Jesu død for vore synder gav adgang til, skal man bygge¹.

Guds kærlighed har ikke sin grund i vor kærlighed til Gud; thi den er ufuldkommen og vaklende, men Gud viste sin kærlighed til os ved at sende Kristus; på dette objektive hviler troen. Undertiden kan det se ud, som om Guds kærlighed opfattes som motiveret ved forsoningen, hvilket vil sige, at Gud og Jesus stilles op overfor hinanden, men Bützow's egentlige mening er dog, at Jesu gerning ikke motiverer, men udspringer af Guds kærlighed til syndere. I Forbindelse med talen om forsoningen, får Bützow lejlighed til at rette et angreb på Herrnhuterne. Herrnhutismen var ikke på samme måde som den såkaldte hallensiske pietisme, beskyttet af hoffet, hvorfor Bützow her er betyde-

¹ Forklaringerne over Johannes Epistel, side 157.

lig grovere end i sin førømtalte polemik mod den pludselige omvendelse. Han klager over, at der findes nogle mennesker, som altid taler om Jesu blod, idet de lyver andre på, at de foragter det og lærer, at mennesker kan omvende sig selv. Dette er løgn, siger Bützow, som kommer af lyst til at behage mennesker „og lokke dem til sig ved at vise dem en Gienvey til Himmelen, at de uden Omvendelse for Troen, og uden Gudeligheds Øvelse i Troen skal alleeneste ved Christi Blod blive salige“¹. Hertil bemærker Bützow, at det dog ikke er på grund af sin røde farve, at Jesu blod er til forsoning, men det, at Jesus udøste sit blod, må ses i sammenhæng med de „Forretninger“, som han ved sin blodige lidelse blev indviet til. „Hvorfor“, spørger Bützow, „prædiktes der ey saavel om Jesu Ophøyelse, som om hans Fornedrelse“; thi selv har Jesus lært begge dele².

Apostlene har jo også lært, at ligesom han blev opvakt, skal også vi andre vandre i et nyt levned. Det er ganske interessant, at en representant for ortodoxien, der jo blev beskyldt for at være død rettroenhed, her bebrejder en pietistisk vækkelsesbevægelse, at den ikke for alvor regnede med bibelens tale om det nye liv og troens øvelse!

Kristi opstandelse er for Bützow's forkyndelse noget afgørende; thi ligesom han opstod, skal også de, der tror på ham, opstå ved hans kraft. For syndens skyld skal alle dø, men for Jesu forsoning og opstandelses skyld kan alle også opstå igen, selv om denne gave ikke bliver alle til del, fordi ikke alle vil tro på Jesus. Ligesom det naturlige liv, vi fødes til, beror på Jesus som sand Gud, således har han ved sin opstandelse givet os et åndeligt liv; thi dertil har Gud udsendt Jesus. Dette åndelige liv næres af ordet og ånden „Aanden ved Ordet virker Troen til Jesum i Hiertet, og da tager Christus sin Bolig i Hiertet“³. Derved giver han os „Kraft til at leve behagelig for Gud, at han med sin Aand skal opvække os paa hin Dag og indføre os i det ævige Liv“⁴.

Det åndelige liv, som skænkes os her i troen, er allerede det evige liv; det ses af disse tanker, som er forbundet med talen om troens øvelse, at kristenlivet dog er andet og mere for Bützow end rettroenhed. Han ved godt, at megen synd stadig forstyrrer den kristnes liv, men i forvisningen om, at Gud for Kristi skyld giver det evige liv, ser han en trøst for den fortvivlede, for at det må blive en kraft til be-

¹ Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 291.

² Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 291.

³ Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 142.

⁴ Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 142.

standighed i troen. Derfor afviser han pietisterne, som mener, at dette er letsindig tale, og at man rettelig burde „opholde Folk udi idelig Angest og Frygt for Dommen“, medens sådanne trøstepredikener (som Bützow's), kun gør dem „lunkne i Deres Saligheds Forarbeydelse“¹.

Selv om det hele er tænkt ind i et intellektualistisk system, gør dog således lutherske tanker sig stærkt gældende for Bützow, selv om det ikke kan nægtes, at den nye „ramme“ også giver selve tankerne en anden karakter.

Det er naturligt, at Bützow's syn på synden og troen ikke kan give ham høje tanker om moralske ydelser; folk som vil bygge på deres dyder, gør Gud til en løgner; thi de tror ikke hans ord „at Christus er den eneste, i hvilken Gud finder sin Velbehagelighed“². Sådanne mennesker er fordømte; thi deres dyder er lovens gerninger, hvilke ifølge apostlen er under forbandelse.

Man kommer ikke udenom, at var end den form, hvori Bützow's prædikener fremtrådte, forfærdelig kedsommelig, rummer de dog en vis kraft. Originalitet er der ikke tale om, han følger trofast ortodoksiens afstukne baner. Det vil føre for vidt her at give en oversigt over hans syn på alle vigtige punkter, men med det her refererede, er vist også noget af det mest karakteristiske fremdraget.

Historiens – eller rettere historieforskningens – dom over ortodoksiens kristendomsforståelse har ofte været særdeles hård, men der er vist næppe tvivl om, at man altfor ofte har set den gennem pietismens briller. For Bützow's vedkommende kan man i hvert fald ikke gøre gældende, at der er tale om stiv dogmatisme. „Læren“ er vigtig for ham for „livets“ skyld, ikke for sin egen.

Bützow's dengang ret omtalte landemodeprædiken, holdt den 16/10 1752³ i Roskilde domkirke rummer et hvast angreb på Herrnhuterne og den blev beskyldt for at være et stykke meningsløs ordkrig⁴. Selv den ellers ret mådeholdne stiftsprovst har altså ikke ved denne lejlighed kunnet undgå den kritik, som man gerne rettede mod ortodoxien: at den spildte sin kraft på ordstrid, i stedet for at søge at fremme fromhedslivet.

Prædikenenens text er Jacob's brev 4, 8 „I syndere, rens hænderne“. Idet Bützow nu skal udlægge disse ord, har han to forudsætninger:

¹ Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 335.

² Forklaringerne over Johannes Epistel, II; side 315.

³ Prædikenen findes i samlingen „Sermones ad Clerum, eller Prædikener ved de aarlige Provste-Moder i Sjælland Stift. Kbhvn. 1755, 7' samling no. 1.

⁴ Se fortalen til Forklaringerne over Johannes Epistel, II.

1) alle, også de som tror, er syndere; og 2) den som vil „holde sig til Gud“ må renses, thi Gud kan ikke have med syndere at gøre.

Man må ikke uden „forudgaaende Forandring“ søge Gud; „Det maa da være en skiden Snak, om nogen vilde sige: Gak til Jesum saa skiden som du er; ja, det er en ond Snak, som fordærver gode Sæder alleene, men forvirrer den Saliggjørelses Orden, som Jesus har forelagt: omvender Eder og troer Evangelio“.

Omvendelsen må være før troen, men begge er i lige grad Guds værk. Vil nogen sige, at renselsen kun er mulig i Jesu blod, d.v.s. i troen, så indvender Bützow, at der er forskel på vor „skidenhed“ og vor skyld. „Skidenheden“ må fjernes i omvendelsen, men skylden først i troen på Jesus ved syndernes forladelse, som ikke gives uden at synderen er rensset ved at holde op med at øve misgerninger.

Kampen mod Herrnhuterne må have ligget Bützow meget stærkt på sinde og når man bliver klar over, at han i tanken „kom som du er“, så en fare for „saliggjørelsens orden“, forstår man, at dette for en ortodox tankegang, sandelig ikke var en strid om ord, men et spørgsmål om liv eller død; frelse eller fortabelse.

„En eenfoldig Christens reene Meening og Troes-Bekiendelse“¹ er et lille upolemisk skrift i katekismeform, som gennemgår hovedpunkterne i den kristne tro. Skriftet er utvivlsomt vendt mod Erik Pontoppidan's lærebog, med hvilken pietismen trængte ind i skolerne. Her drejede det sig jo imidlertid om den af Kongen understøttede, officielle pietisme, hvorfor Bützow's fra prædikenerne kendte forsigtighed gør sig gældende. Han har håbet, med sit lille indlæg, at kunne modvirke den pietistiske påvirkning, som folk blev udsat for gennem Pontoppidan's lærebog, men åbent at bekæmpe denne, har han ikke haft mod til, selv om det næppe har skortet på lyst.

Skal man kritisere Bützow's forkyndelse, er det ikke hans fremhævelse af dogmerne, som bliver afgørende. Snarere må kritikken rettes mod de samme ting, som gælder for hans modstandere, pietisterne: at hovedvægten, trods al tale om troen som Guds gave, kommer til at ligge på menneskets holdning og menneskets behov. „Læren“ truer med at blive, hvad „omvendelsen“ var for pietisterne: et middel i menneskets hånd, til at sikre sin salighed.

¹ „En eenfoldig Christens reene Meening og Troes Bekiendelse“ udkom anonymt i Ålborg 1750 (32 sider); genoptrykt med enkelte rettelser og tilføjelser og med angivelse af Bützow som forfatter, Ålborg 1754 (32 sider) ny udgave Ålborg 1757.

Exemplar af udgaven 1754 med adskillige skriftlige tilføjelser og kommentarer findes i Ny kgl. samling no. 15 E (håndskrift).

En stor prædikant har Bützow ikke været, men han har med megen alvor og stor lærdom søgt at gøre en opfattelse, som på hans tid var forladt af de fleste, gældende overfor pietismen, og herunder har han været talsmand for væsentlige sider af kristendommen, som de nye strømninger ikke havde nogen forståelse for.

Først en senere tid er blevet opmærksom på, at Bützow's eksempel og indsats for skolevæsenet ikke har været helt uden betydning for det grundlag, hvorpå vort nuværende folkeskolevæsen er opbygget.